

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ІЗОЛЯЦІЯ

Класифікація та структуризація концептів на сучасному етапі лінгвістичних досліджень, перебуває у дискусійному стані. Незважаючи на те, що всі вчені погоджуються, що концепт має структуру, її не вважають чітко визначеною. Це пояснюється активною, динамічною роллю концепту в процесі мислення, адже він увесь час функціонує, актуалізується в різних своїх складових частинах і аспектах, з'єднуючись з іншими концептами.

Оскільки найважливішою характеристикою концепту є його цілісність, його трактування як оперативної одиниці нашої свідомості, то людина оперує їм як певним гештальтом, який трактують як збірну одиницю, готовий пучок ознак, думок об'єднаних в одне ціле, як цілісний образ, результат нерозчленованого сприйняття ситуації, недискретне, неструктуроване знання, розташоване поза категоріальними межами природної мови, але реконструйоване на підставі мовних засобів [4: 37]. Ці властивості дозволяють концептам заміщати у розумовій діяльності структури (знання, погляди та оцінки), які є різними за своїм об'ємом та складністю, а головною їх функцією виявляється заміна [10].

Використання гештальтів у лінгвокогнітивних дослідженнях виявляється особливо ефективним, оскільки вони актуалізують структурний аспект семантики та синтаксичні моделі, тобто можуть бути використані для опису структурного аспекту дискурсу та текстів у його складі [10]. При цьому гештальти поділяють на сім груп – просторові, контейнерні, силові, єдності/чисельності, існування, ідентичності та шкали [13: 16].

У цілому, сучасні лінгвістичні студії одностайні у визначенні концепту, виокремлюючи у його структурі образний (вагомість концепту, його асоціативні характеристики, які визначають його місце в системі мови, наявність когнітивних метафор, які утримують концепт у свідомості), понятійний (інформаційно-фактуальний, який визначає атрибутивну та дефінітивну структури) та ціннісний компонент (оцінка та поведінкові норми). Концепт, незалежно від різновиду, складається з базового шару (ядро концепту, образ), інформаційного наповнення (змісту) та інтерпретаційного поля концепту [7].

Базовий шар концепту складає певний чуттєвий образ, який і є одиницею універсального предметного коду, яка кодує даний концепт для мисленнєвих операцій. Він містить такі складові: перцептивні когнітивні ознаки (що формуються у підсвідомості носія мови як наслідок відображення навколишнього середовища за допомогою органів чуття (тобто перцептивний образ) включно з зоровими, смаковими, звуковими,

тактильними та нюховими образами); образні ознаки (формується метафоричним осмисленням щодо відповідного предмета чи явища, що ніби спрямовує нас від абстрактного концепту до матеріального світу) [7].

Інформаційний зміст концепту – містить мінімальну кількість когнітивних ознак, що визначають основні, найбільш важливі відмінні риси концептуалізованого предмету чи явища. Інформаційний зміст багатьох концептів надає словниковий відповідник слова, тобто до нього відносять лише диференційні концепти денотата та виключно випадкові, необов'язкові, оціночні [7].

На наш погляд, як основу для дослідження і систематизації концепту ІЗОЛЯЦІЯ слід розглянути таке ментально-психічне утворення як фрейм, а методику для його дослідження визначаємо як концептуальний (фреймовий) аналіз, який здійснюється із застосуванням багатьох методик, таких як: дистрибутивна, компонентна, контекстуальна, інтерпретаційна, етимологічна та інші види аналізу, асоціативного експерименту [6].

Як відомо у мовознавстві, термін фрейм увів до наукового обігу М. Мінський, вчений визначав його як певну систему даних, призначену для представлення стереотипної ситуації, як «структуру даних для представлення стереотипної ситуації» [5: 132].

Незважаючи на відмінність існуючих формулювань, більшість лінгвістів визнають, що основною характеристикою фрейму є те, що він включає повний комплекс знань про ситуацію або об'єкт, який існує в певний історичний момент в певному соціумі. З однієї сторони, фрейм слугує базою для формування контекстних очікувань щодо подальших подій, а з іншої, формує межі допустимих інтерпретацій.

За визначенням Ч. Філмора, концептуальний фрейм детермінують як набір концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння одного з них потрібно зрозуміти цілісну структуру, до складу якої вони залучені [15: 111]. Відношення між цими двома концептами утворюють пропозицію, яка становить собою базисний елемент фрейм, тобто концептуальний фрейм розуміють як набір пропозицій [5: 132].

У сучасній українській когнітивістиці панує думка, що структурування концептуальних просторів, що відбувається за допомогою одиницями мови і мовлення, можна здійснити за допомогою універсального інструментарію – обмеженого набору пропозицій, що є складниками концептуального фрейму. Так, С. А. Жаботинська виокремлює п'ять базисних фреймів – предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний і компаративний [1: 7]. Фрейми називаються базисними, оскільки репрезентують вихідні, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації і організації вербалізованої інформації про предметний світ, що оточує людину [1].

У нашій роботі ми використовуємо методику дослідження Е. Розвод, яка зазначає, що підходи до аналізу концепту свідчать про те, що важливою є побудова саме комплексної методики його дослідження, та умовно виокремлює такі етапи дослідження [8]:

1. Визначення номінативного поля концепту. Концепт об'єктивується у мові через наявні мовні засоби [7: 66], тому важливо дослідити весь мовний інвентар, який його об'єктивує. Саме сукупність мовних засобів, які об'єктивують концепти в конкретний період розвитку суспільства, вчені визначають як номінативне поле концепту [7: 66].

Номінативне поле досліджуваного концепту ІЗОЛЯЦІЯ має бути побудоване за допомогою суцільної вибірки мовних репрезентантів з енциклопедичних, етимологічних, тлумачних словників [8], оскільки саме словники репрезентують усю сукупність знань людини про світ; словникові дефініції містять вербалізовані людські уявлення, поняття, концепти, які утворюють картину світу» [8]. Оскільки номінативне поле містить одиниці різних частин мови (прямі номінації, спільнокореневі слова, синоніми, похідні номінації, okazіональні утворення, фразеологізми, метафоричні номінації [7: 67–71], до номінативного поля відносимо лише прямі номінації концепту, їхні синоніми та деривати.

Під час дослідження словникових дефініцій номінації концепту у нашій роботі ми використали метод компонентного аналізу, під час якого аналізується значення слова – головного репрезентанта концепту, або декількох слів. Метод компонентного аналізу визначаємо як метод лінгвістичного вивчення значення слів, суть якого полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти – семи [11: 264].

У сучасній лінгвістиці у будь-якому лексичному угрупованні за градацією виділяють архісеми, гіперсеми й гіпосеми [3: 90]. За ієрархічною організацією семи поділяють також на архісеми, диференційні та потенційні [2: 30]. У лінгвістичній семантиці існують і більш розгалужені класифікації сем, зокрема експліцитні та імпліцитні; градуальні, граматичні, словотвірні; обов'язкові й факультативні тощо [9: 526]. Оскільки метою диференціації сем є групування синонімів у синонімічні ряди, то виділяють архісему – спільну ознаку, що об'єднує синоніми. Для визначення домінанти цих синонімічних рядів, тобто імен виокремлених концептів, у семантичних структурах синонімів виділяють гіпосеми, або диференційні семи, які відрізняють значення синонімів [8].

Аналіз словникових дефініцій дозволив виокремити такі основні семи його номінативного поля:

- 1) *the condition of being **alone**, especially when this makes you feel **unhappy***
- 2) *the fact that something is **separate** and not connected to other things*
- 3) *the **act of isolating** or the condition of **being isolated***
- 4) *(of a country, party, etc) **nonparticipation** in or **withdrawal** from international politics*
- 5) *(medicine) social separation of a person who has or is suspected of having contagious disease [12; 16; 17; 18]*
- 6) *a **lack of contact** between persons, groups, or whole societies [14]*

Отже, основними семами у структурі концепту ІЗОЛЯЦІЯ є самотність, яка викликає почуття нещастя, відокремлення від людей, речей, самотійна

або примусова ізоляція, неучасть у справах суспільства, ізоляція внаслідок хвороби, брак соціальних контактів.

Основний синонімічний ряд концептуального поля ІЗОЛЯЦІЯ в англійській мові за даними словника Merriam Webster Dictionary складають такі лексичні одиниці *aloneness, insulation, privacy, secludedness, seclusion, segregation, separateness, sequestration, solitariness, solitude, confinement, desolation, remoteness, aloofness, concealment, detachment, exile, hiding, privacy, privateness, quarantine, sequestration, withdrawal, monkhood, reclusion* [17].

2. Другий етап стосується виділення та опис структурних елементів концепту. Відомо, що до структури концепту належать дві складові частини – культурна (історичний, етимологічний та актуальний аспекти) та поняттєва [8]. Тому для досліджуваного нами концепту ІЗОЛЯЦІЯ ми використовуємо дані етнографічних джерел, енциклопедичних словників, які дають інформацію про його наповнення.

Оскільки концепт закладено не в слові, а в корені слова та реалізується у всій словотвірній парадигмі [8], враховуємо під час дослідження концепту ІЗОЛЯЦІЯ *словотвірні ознаки*. Виявлення складу й частотності словотвірної парадигми цього концепту уможливорює точність його аналізу.

Словотвірна парадигма лексеми ізоляція, яка репрезентує концепт ІЗОЛЯЦІЯ в англійській мові складає *isolate, isolated, isolating, anti-isolation, post-isolation, re-isolation, isolationist, isolationism*.

З іншого боку, важливим для комплексного дослідження концепту передбачає встановлення етимології імені, дає змогу визначити первинний смисл досліджуваних мовних одиниць й простежити розвиток концептів у діячності та визначити механізми їх формування, тобто врахування *етимологічного шару*, внутрішньої форми, зазвичай неусвідомленої, що зафіксована в зовнішній, словесній формі, є надзвичайно важливим.

За даними етимологічного словника іменник *isolation*, вживання якого вперше зафіксовано у 1800 році є похідним від дієслова *isolate* "to set or place apart, to detach so as to make alone", який у свою чергу утворений від прикметника *isolated*, що вперше зустрічається у текстах у 1740 році, запозичений з латині *insulatus* "made into an island," from *insula*"island", має відповідники в інших європейських мовах, напр. франц. *Isolé* "isolated" (17c.), італ. *isolato*, from Latin [https://www.etymonline.com/search?page=209&q=i&type=].

Методика концептуального аналізу з аналізом номінативного поля концепту та визначенням його структурних елементів (синонімічного ряду, етимологічного шару) уможливорює комплексний аналіз концептів у цілому та концепту ІЗОЛЯЦІЯ зокрема.

Список використаних джерел та літератури

1. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. No 848. 2009. С. 3–10.

2. Кочерган М. П. Лексична сполучуваність і семна структура слова. *Мовознавство*. Вип. 1. 1984. С. 25–32.
3. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико–семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків. 2008. 272 с.
4. Мартинюк А.П. Метафора у структурі значення англomовних вторинних номінацій чоловічої та жіночої референції. *Нова філологія: Збірник наукових праць*. Вип. 27. 2007. С. 36-41.
5. Мартинюк А. М. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46595102.pdf> (дата звернення 21.08.2022)
6. Пліс В.П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33264/1/ТИПОЛОГІЯ%20КОНЦЕПТІВ%20У%20СУЧАСНІЙ%20КОГНІТИВНІЙ%20ЛІНГВІСТИЦІ.pdf> (дата звернення 22.08.2022)
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж. 2003. 191 с.
- 8) Розвод Е. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту. URL: <https://rgf.vnu.edu.ua › rgf › article › view>
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. Полтава. 2006. 716 с.
10. Таценко Н.В. «Концепт» як ключове поняття когнітивної лінгвістики. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14033336.pdf> (дата звернення 09.09.2022)
11. Українська мова : енциклопедія [редкол.: В. М. Русанівським, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана. 2004. 824 с.
12. Cambridge dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/isolation>
13. Clausner T.C., Croft W. Domains and image schemas. *Cognitive linguistics*. Vol. 10, No 1. 1999. P. 1-31.
14. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/isolation>
15. Fillmore Ch. Frame semantics. *Linguistics in the morning calm: Selected papers from the SICOL*. 1981. P. 111–137.
16. Longman Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/isolation>
17. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/isolation#synonyms>
18. Oxford Learners' Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/isolation>